

Economische filosofie aan de hand van Spinoza

W.N.A. Klever, *Zuivere economische wetenschap: een ontwerp op basis van spinozistische beginselen*, Boom, Meppel, 1990, 145 blz.

De filosoof Wim Klever staat bekend als Spinozakenner. In dit boek ont-popt hij zich als econoom. Meer nog dan in zijn bekende *Archeologie van de economie* geeft Klever hier blijk van persoonlijke betrokkenheid. Opnieuw doorvorst hij de identiteit en politieke betekenis van de economische wetenschap. Nu meent hij in Spinoza's filosofie de ware beginselen van deze wetenschap te hebben ontdekt.

Klevers betoog bestaat uit een kritisch en een thetisch deel. In de kritische hoofdstukken (I en VI) wordt een diagnose gesteld van de toestand waarin de economische wetenschap verkeert en een therapie aanbevolen. In het thetische midden-deel (hfst. II t/m IV) ontwikkelt de auteur met behulp van Spinoza's conceptuele architectuur een praktisch-realistische visie op de politieke economie. Zich aldus ontpoppend tot politiek econoom schroomt hij niet om enkele radicale doelstellingen op de politieke agenda te plaatsen; dit gebeurt in een epiloog (hfst. VII) onder de passende titel *Mijmeringen van een gewezen filosoof*.

Een veronachtzaamd denker

Spinoza wordt gepresenteerd als een politiek econoom van groot formaat. Dat is ook de eerste verdienste van deze studie: de geschiedenis van het economische denken wordt uitgebreid met een veronachtzaamd denker. Spinoza komt zelf uitvoerig aan het woord in welgekozen, schitterend vertaalde citaten. De liefhebber van een tekstkritische studie kan hier zijn hart ophalen. Alleen door gedegen bronnenonderzoek kan de mist optrekken waarin de authentieke aanzetten tot het economisch denken doorgaans gehuld zijn. Wel is het dan zaak om de tekst niet te isoleren uit de historische context. Klever doet dit echter wel. Hij beoogt niet een historische, maar een actua-

liserende interpretatie te geven van Spinoza. Tal van wetenschapshistorische vragen blijven zodoende onbeantwoord.

De auteur wil het economische denken zelf vernieuwen en niet slechts haar geschiedenis. Hij wil een zuiver rationale economische wetenschap ontwerpen "op basis van spinozistische beginselen". Dat is ook de tweede verdienste van deze studie: de auteur laat het niet bij een dramatische heropvoering van Spinoza, maar heeft de moed om diens gedachten-gang voor eigen rekening te nemen. Klever confronteert de lezer met een alternatieve wetenschapconceptie en provoceert tot een standpuntbepaling. Deze aanpak heeft het voordeel dat de relevantie van Spinoza's filosofie voor de hedendaagse economische politiek en wetenschap alle nadruk krijgt. Wel loopt men dan het risico van anachronismen en dat wreekt zich met name in het kritische deel van deze studie.

Kritiek op gangbare economie

In het kritische deel van zijn studie hekelt Klever de analytisch-empirische conceptie van de economische wetenschap om haar wiskundig opgesierde formalisme en kortzichtige empirisme. De empirische economie beschrijft de wereld, om met Spinoza (blz. 22) te spreken, vanuit het gezichtspunt van een worm. (Zou Julien Barnes die worm in de *History of the world* soms van Spinoza hebben?) Feller nog haalt Klever uit naar de 'methodologen', die hij parasieten noemt. Zij ontregelen de economische wetenschap met nodeloze onderscheidingen: tussen prescripties en descripties, ontdekken en bewijzen, gedachten en dingen.

Hoe simpel is de remedie! In de filosofie van Spinoza zijn gedachten en dingen twee kanten van dezelfde zaak – vandaar ook de naam identiteitsfilosofie. De kwestie hoe de gedachten in overeenstemming

gebracht kunnen worden met de dingen doet zich dus niet voor. De enige vraag is hoe wij onze gedachten op orde kunnen brengen. Dat kan naar wiskundig voorbeeld het beste met de axiomatisch-deductieve methode. Axioma's zijn de algemene beginselen van een wetenschap. Zij kunnen vanwege hun hoge positie in het conceptuele netwerk niet door de wetenschap worden bewezen en worden daarom voor universele hypothesen gehouden. In Spinoza's ogen zijn het echter geen universele hypothesen, maar universele waarheden met inhoudelijke betekenis; zij dienen tegelijk als bewijsgrond voor de afgeleide stellingen en als richtingwijzers voor verder onderzoek. Ontdekken en bewijzen gaan dus samen. Aldus stellen de axioma's ons in staat om economisch gedrag begrijpelijk te maken en te zeggen hoe men een rationale economische orde in elkaar kan stellen.

Een kleine moeilijkheid is: hoe kunnen de axioma's worden bewezen? Methodologen doen daar moeilijk over, maar zien een eenvoudige oplossing over het hoofd. De algemene beginselen van een wetenschap zijn eigenlijk z.g. 'notiones communes'. Zij behoren tot de codes van ieders brein en zijn evident voor mensen met gezond verstand. Kortom men heeft hier te doen met een onvervalst 'rationalistisch apriorisme' – een term van Klant¹. De auteur prijst deze sobere leer aan met het devies van de Bauhaus-architect Mies van der Rohe: "Less is more". Immers uit weinig beginselen kan heel het bonte economische leven worden begrepen en rationeel georganiseerd. Maar is dit devies wel ad rem? Getuigt het beroep op universele waarheden, die ons denken vast en zeker maken (blz. 31), niet van een overdoos aan rationalisme? Past dat nog in een (post-)moderne tijd? Het modernisme heeft onder invloed van sceptische kenniskritiek de moederbinding van de wetenschappelijke kennis met 'zekerheid' verbroken, al dacht men langs hypothetisch-deductieve weg wel dichter bij de waarheid te kunnen komen. Het post-modernisme stelt bovendien de vaderbinding van de wetenschap

1. J.J. Klant, *Spelregels voor economen*, Stenfert Kroese, Leiden/Antwerpen, 1979.

met de universele waarheid ter discussie. De eliminatie van deze bindingen bevalt Klever niet. Maar lost de terugkeer naar Spinoza iets op? Vooronderstelt deze identiteitsfilosofie niet wat te bewijzen is? Het beroep op evidente beginselen moge zijn tijdgenoten overtuigend hebben toegeschenen, thans is het meer een manier om een discussie te beëindigen, dan een methode om meningsverschillen op te lossen.

Bouwkunst van de economie

Filosofen zijn er in soorten. Zou men ze op een lijn zetten, dan staan aan het ene uiterste de methodologen en aan het andere uiterste de metafysici. De methodologen zijn wat Peter Winch² de 'straatvegers' noemt: na het succes van de natuurwetenschappen zien zij voor filosofie nog slechts een methodologische taak, zoals het opruimen van de conceptuele warboel op de weg van de sociale wetenschappen. De metafysici zijn de 'opperwetenschappers' die wetenschappelijke theorieën ontwerpen of verwerpen louter op grond van inzichten a priori.

Van straatvegers moet Klever, zoals hierboven bleek, niets hebben. Hij schaaft zich met Spinoza aan de kant van de metafysici. Daarmee komen wij op het thetische deel van deze studie. Dit deel bestaat uit een onderzoek naar de grondslagen van de staathuishoudkunde (hfst. II en III) en een gedachtenexperiment over de inrichting van de staathuishouding (hfst. IV en V).

Metafysica of grondslagenonderzoek heeft tot doel de algemene beginselen van de economie bloot te leggen. De auteur ordent dit onderzoek als volgt. Overwegende dat de mens een stukje natuur is, zij het een bijzonder complex stukje natuur, begint hij met de beginselen van de natuurkunde en verbijzondert hij naar de menskunde en de staathuishoudkunde.

Allereerst wordt met het causaliteitsbeginsel van de fysica de positie van de mens begrijpelijk gemaakt (hfst. II). De mens is een schakel in de kringloop van oorzakelijke gebeurtenissen en treedt naar voren als een passief en actief organisme (ongeveer zoals in een stimulus-respons-schema). Vervolgens wordt het menselijk gedrag begrijpelijk gemaakt met behulp van het beginsel van het streven naar zelfhandhaving (hfst. III). De "antropologische dieptestructuur" die hier in het vizier komt (blz. 58) vertoont overeenkomst met een

Baruch Spinoza (1632-1677)

meer systeemtheoretisch mensbeeld (al verwijst de schrijver er niet naar). Het streven naar zelfhandhaving of een homeostatisch evenwicht blijkt te worden bevorderd door de ontwikkeling van telkens complexere niveaus van 'control'. Voor de bedrijfskundig geïnteresseerde lezer valt hier mijns inziens de nodige inspiratie op te doen.

In zijn meta-economie, als ik de laatste etappe van het grondslagenonderzoek zo mag noemen, borduurt de auteur met een gedachtenexperiment voort op de vorming van hogere niveaus van complexiteit. De staathuishouding voorziet in de behoefte aan veiligheid en scheidt tevens de condities voor een zelfverzorgings- of markteconomie (hfst. III). Ten slotte bespreekt de auteur hoe het politiek-economische systeem kan worden gestabiliseerd door een stelsel van belangenkoppelingen (hfst. IV).

In het slothoofdstuk (VII) blijkt hoe de gedachtengang als langs een Moebiusring zich voortbeweegt van de meta-economische beginselen over wat noodzakelijk zo is naar beleidsaanbevelingen over hoe men de samenleving rationeel kan maken. Voor vandaag agendeert Klever de volgende punten: schaf het leger af en de EG, geef ambtenaren prestatie-loon, stop de groei, geef de minima meer, en maak de burger mondig.

En laat de burger op eigen kosten zorgen voor "een modern wapen in de kast" (blz. 139). Ja, aldus Gerard Reve: "De kernbom dient binnen het bereik van de beurs van de kleine man gebracht te worden".

Slot

Alles bij elkaar is de auteur erin geslaagd een excentrieke visie te presenteren op de economische politiek en wetenschap. Voor het bronnenonderzoek naar de geschiedenis van het economische denken biedt deze perfect verzorgde studie tal van interessante aanknopingspunten. De actualiserende Spinoza-interpretatie biedt methodologen de kans op een confrontatie met een levend 'rationalistisch apriorisme'. Voor politici, politieke economen, praxeologen en organisatie- en bestuurskundig geïnteresseerde lezers valt in dit boek de nodige inspiratie op te doen.

G.M. Huussen

De auteur is docent wijsbegeerte van de economische wetenschappen aan de economische faculteit van de Vrije universiteit te Amsterdam.

2. P. Winch, *The idea of a social science*, Routledge & Kegan Paul, Londen, 1971.